

FYODOR DOSTOYEVSKI

CİNAYƏT VƏ CƏZA

Yeni tərcümədə

Tərcüməçi:
Azər Əhmədov

qanun neşriyyatı

ФЁДОР ДОСТОЕВСКИЙ

**ПРЕСТУПЛЕНИЕ
И НАКАЗАНИЕ**

Tələbə Raskolnikov ilk addımlarını atmaq, bir az pul-para əldə edib, məramına çatmaq yolunda sələmçi bir qarını öldürmək qərarına gəlir. Hesab edir ki, qarının puluna yüzlərlə, minlərlə gözəl iş, təşəbbüs düzüb-qoşmaq olar: “Bəlkə də, yüzlərlə, minlərlə adam düz yola çıxarılar, neçə-neçə ailə yoxsulluqdan, dağılmaqdan, əxlaqsızlıqdan, zöhrəvi xəstəliklərdən xilas olunar. Onu öldür, pullarını götür, sonra da bunun sayəsində özünü bütün bəşəriyyətə və ümumi işə xidmətə həsr elə!.. Tək bir həyat əvəzinə minlərlə həyat – çürüməkdən, tənəzzüldən, dağılmaqdan xilas olunmuş həyat...”

Əsl faciə isə... xoş məramlar naminə törədilən qətdən sonra yaşanır: Raskolnikov vicdan əzabı çəkmək istəməsə də, keçirdiyi hiss-həyəcanlarla, çeşidli iztirablarla, mənəvi sarsıntılarla dəlilik həddinə çatır...

Müəllifin ən yaxşı romanlarından olan “Cinayət və cəza”nın süjet xətti oxucunu daim gərginlikdə saxlayır.

BİRİNCİ HİSSƏ

I

İlyulun əvvəlində, ilin-günün qızmar çağında axşamüstü gənc bir oğlan “S” dalanındakı sakinlərdən kirayələdiyi darısqal otağından küçəyə çıxıb, asta-asta, bir növ tərəddüd içində “K” körpüsünə sarı yönəldi.

İncəvara, ev sahibəsi ilə pilləkəndə üz-üzə gəlməkdən uğurla yayına bilmişdi. Onun daxması hündür beşmərtəbəli evin çardağında yerləşirdi və mənzildən çox, dolabı xatırladırdı. Günorta yeməyi və xidmətçi də daxil olmaqla kirayələdiyi bu məkanın sahibəsi isə bir pilləkən aşağıda, ayrıca mənzildə yaşayırdı və cavan oğlan hər dəfə küçəyə çıxanda mütləq ev sahibəsinin pilləkənə baxan və demək olar, daim açıq saxlanan mətbəx qapısının yanından keçməli olurdu. Və hər dəfə oradan sivişib ötəndə ağrılı və ağciyər bir duyğu ilə çulğalanırdı ki, bundan da utanıb-qızarıb, üz-gözünü turşudurdu. Ev sahibəsinə xeyli borcu yığıldığından, onunla rastlaşmaqdan qorxurdu.

Əslində, o elə də ağciyər və gözüqıpqıq deyildi, hələ tamam əksinə; sadəcə bir müddət idi ki, əsəbi və gərgin – zətən hipoxondriyaya bənzər bir vəziyyətdə idi¹. O qədər özünə qapılıb tənhaləşmiş, o qədər adamayovuşmaz olmuşdu ki, təkcə ev sahibəsilə deyil, ucdantutma hər kəslə üz-üzə gəlməkdən qorxurdu. Yoxsulluq onu boğurdu, intəhası, bu sıxıntılı durum belə, son vaxtlar onu heç usandırmırdı. Ən vacib işlərini tamam dayandırmışdı və daha məşğul ol-

¹ Hipoxondriya – qədim yunanca balıq çənəsi və ya balıq qığırdağının iki oynaqı arasındakı məsamə, anatomik dildə desək, “qabırğaaltı” anlamına gəlir – hər hansı xəstəliyə tutulacağından, hansısa orqanının sıradan çıxacağından və ya başına başqa bir bəla gələcəyindən qorxan, bundan dolayı psixikası pozulan, daim depressiyada olan bədgüman adamlara qoyulan diaqnozdur; qədim loğmanlar hesab edirdilər ki, bunca ağrılı durumun mənbəyi məhz qabırğaaltında lokallaşdırılır. (*Tərc. qeydi*)

maq da istəmirdi. Əslində, heç ev sahibəsindən də – kirayənişininə qarşı nə planlar qurursa-qursun – qorxub-eləmirdi. Amma bax pilləkəndə dayanmağa vadar olmaq, şəxsən özünə heç bir dəxli olmayan gündəlik zir-zibillər haqqında min cür çərən-ləmələrə qulaq asmaq, kirayəhaqqı ilə bağlı qısnamalara, hədə-qorxulara, giley-güzarlara tuş gəlmək, hələ üstəlik, yaxasını birtəhər qurtarmaq üçün durub fəndgirlik etmək, nala-mıxa döymək, üzr istəmək, yalan söyləmək... xeyr, bağışlayacaqsınız, bütün bunlara qatlaşmaqdan, eləcə pişik kimi pilləkənlərdən sivişib əkilmək yaxşıdır ki, kimsə görüb-eləməsin.

Hərçənd bu dəfə borclu olduğu qadınla üz-üzə gəlmək qorxusu, küçəyə çıxar-çıxmaz, hətta özünü də heyrətləndirdi. “Gör nə boyda bir işə girişmək istəyirəm və bununla bərabər, gör necə boş şeylərdən qorxuram?! – deyə qəribə təbəssümlə gülümsəyib, fikrə daldı. – Hmm... bəli... hər şey insanın öz əlindədir; burnunun ucundan qaçırdığın fürsətlər də yalnız və yalnız qorxaqlıqdan irəli gəlir... bu artıq aksiomdur... Maraqlıdır, adamlar ən çox nədən qorxurlar? Yeni addım atmaqdan, sırf özlərinə məxsus yeni söz söyləməkdən daha çox qorxurlar... Amma öz aramızdır, mən də çox çərən-ləyirəm ha! Elə çərən-lədiyim üçün də heç nə eləmirəm. Hərçənd belə də demək olar: məhz heç nə eləmədiyim üçün çərən-ləyirəm. Özü də bu son ayda öyrənmişəm çərən-ləməyi – günlərlə bir küncdə uzanıb... Noxud çar haqqında düşüncələrə dalandan bəri!¹... Yaxşı, bəs indi niyə gedirəm? Məgər *bunu* etməyə qadirəm? Bəyəm *niyyətim* ciddidir? Heç ciddi deyil. Elə-belə, xəyalən özüm özümü əyləndirirəm... oyun-oyuncaqla! Bəli, zətən oyun-oyuncaqdır bu!”

Küçədə dəhşətli isti hökm sürürdü, üstəlik də bürkü, boğanaq, basabas... hər yanda əhəng, kərpic, taxta-şalban, toz-duman və bir də özünəməxsus yay üfunəti – bağ evi tutmağa imkanı çatmayan hər bir peterburqluya yaxşı tanış

¹Noxud çar – orijinalda Царь Горюх – rusların gülünc nağıl qəhrəmanı, göbələklərlə döyüşən mifik hökmdar – bir növ Don Kixotun daha qədim və daha cılız formasıdır; adının mənşəyinə gəlincə, bir rəvayətə görə, Noxud çar – sadəcə noxud yeməklə hamilə qalmış dul arvadın doğulub böyümüş əfsanəvi cəngavərdir; başqa bir fərziyyəyə görə, adıçəkilən hökmdar yetərincə gülünc, düşük və təlxək olduğundan, bu ayamanı ona öz rəiyyəti verib – noxud plantasiyalarını qurd-quşdan qorumaq məqsədilə orada-burada quraşdırılan “bostan müqəvvası” anlamında... Maraqlıdır ki, Çar Rusiyasının təşəkkül tapdığı orta əsrlərdən başlayaraq – hətta SSRİ dövründə də – rus hökmdarları lağ obyektinə çevrilməsin deyər, “Noxud çar” ifadəsinə qeyri-rəsmi qadağa qoyulub, ancaq el dilində qalıb: məsələn, indinin özündə də bəzən ruslar çox qədim zamanlara zarafatyana “Noxud çar əyyamı”, yaxud boş-boş şeylər haqqında düşünməyə “Noxud çardan dəm vurmaq” və ya kiminsə təlxəkliyinə eyham vuranda “eynən Noxud çar kimi” deyirlər... (*Tərc. qeydi*)

olan pis qoxu – bütün bunlar üst-üstə yığılıb, gənc oğlanın onsuz da pozulmuş əsəblərini tamam tarıma çəkirdi. Hələ şəhərin bu hissəsində xüsusilə çox olan meyxanalardan ətrafa yayılan dözülməz içki qoxusu və iş vaxtı olmasına rəğmə, dəqiqəbaşı rast gəlinən sərxoşlar ordusu bu mənzərənin iyrənc və qanqaraldıcı çalarını yerindəcə tamamlayırdı. Bir anlığa dəpədrin ikrah hissi sayrışdı növcavanın incə üz cizgilərində. Yeri gəlmişkən, olduqca yaraşlıq idi – gözəl qara gözləri, xurmayı saçları vardı, orta boydan bir az hündür, nərmənazik və qədd-qamətli idi. Fəqət tezliklə, elə bil dərin düşüncələrə daldı, hətta, daha doğrusu, bir növ ayaq üstə yuxuya gedibmiş kimi huşsuzlaşdı, eləcə baş alıb gedirdi, daha ətrafındakıları fərq etmədən, heç etmək də istəmədən gedirdi. Yalnız aradabir – monoloq tərzində danışmağa vərmiş etdiyindən və elə indicə özünün də etiraf etdiyi kimi, çərənləməyə aludə olduğundan – dodaqaltı nəsə mızıldanırdı. Bu məqamda düşüncələrinin bəzən dolaşib qarışdığını və bir fərd olaraq çox zəif düşdüyünü özü də dərk edirdi: artıq ikinci gün idi ki, demək olar, heç nə yemirdi.

O qədər pis geyinmişdi ki, başqa biri, hətta sıradan öyrəncəli biri belə, gündüzlər bu cür cır-cındırda küçəyə çıxmağa utanardı. Hərçənd bura elə bir məhəllə idi ki, geyim-kecimidlə kimisə təəccübləndirmək heç mümkün də deyildi. Saman Meydanının¹ yaxınlığı, adibəlli obyektlərin çoxluğu, əsasən də kустar sex-sənət əhlinin Peterburqun mərkəzə yaxın bu küçə və dalanlarında sıxlaşması ümumi mənzərəni bəzən elə subyektlərlə rəngarəngləşdirirdi ki, fərqli bir görkəmə rast gələndə təəccüblənməyin özü belə qərribə görünərdi. İntəhası, bu növcavanın qəlbində o qədər kin-küdurət yığılmışdı ki, bütün bədgümanlığına, bəzən hətta dəyməduşərlik həddinə çatan vasvasılığına baxmayaraq, indi onu ən az utandıran, əynindəki bu cır-cındır idi. Bax əgər birdən tanışlarına və ya ümumiyyətlə, görüşmək istəmədiyi keçmiş yoldaşlarına rast gəlsəydi, hə, bu, başqa məsələ... Hərçənd elə bu arada, güclü bir atın qoşulduğu iri arabada günün bu vaxtı küçə boyu hara və niyə aparıldığı bilinməyən keflinin biri keçib-gedərkən birdən: “Adə, ey almanpapaq!” – deyər onu haylayanda və əliylə onu göstərüb boğazını cıranda cavan oğlan lapdan

¹ Orijinalda “Сенная” – Peterburqun mərkəzində XVIII əsrdə salınmış meydan – zamanında burada, əsasən, qoşqu atları və digər ehtiyaclar üçün ot-saman satıldığından belə adlandırılıb; sonradan şeytanbazara çevrilib; Sovet dövrü adı dəyişdirilərək Sülh Meydanı qoyulub, SSRİ-nin süqutundan sonra əzəli adı qaytarılıb. (*Tərc. qeydi*)

dayanıb, hövlnakcasına öz şlyapasından yapışdı. Hündür, dəyirmi Zimmerman şlyapasıydı bu¹ – intəhası, köhnəlib dağılmış, rəngi qaçıb bozarmış, yırtıq-deşik olmuş, üstü ləkələrlə dolmuş, kənarları yerli-dibli qopmuş və nəticədə, eybəcər bir bucaq altında yana qatlanmışdı. Amma utanc yox, tamam fərqli duyğu, qorxuya bənzər bir hiss çulğaladı onu.

– Elə belə də bilirdim! – deyə karıxmış halda mızıldandı. – Təxmin edirdim bunu! Ən pisi də elə budur! İşə bir bax, bunca cüzi axmaqlıq, bayağı bir xırdalıq bütün niyyəti alt-üst edə bilər! Hə, doğrudan da çox gözəçarpan şlyapadır... Gülünc olduğu üçün gözəçarpandır... Mənə mütləq əynimdəki bu cır-cındıra uyğun bir kepka lazımdır – köhnə, yastı-yapalaq olsa da, eybi yox, bircə bu idbardan canım qurtarsın. Beləsini heç kim taxmır – bir verst aralıdan gözə çarpar, yadda qalar... ən əsası da, sonradan kimsə xatırlayar – al, bu da sənə sübut-dəlil... Hmm, bu işdə mümkün qədər gözə çarpmamaq lazımdır... Xırdalıqlar, əsas xırdalıqlardır!.. Bax bu xırdalıqlardır həmişə hər şeyi məhv edən...

Çox uzağa getməyəcəkdi, – hətta evinin darvazasından oracan neçə addım olduğunu da bilirdi: düz yeddi yüz otuz. Bir dəfə, həddən artıq xam xəyalə dalanda saymışdı. O vaxtlar heç özü də bu xəyallara hələ inanmırdı, sadəcə onların çirkin, lakin şirnikləndirici ötkəmliyi ilə özünü qıcıqlandırır. İndi, aradan bir ay keçəndən sonra isə bu işə başqa cür baxmağa başlamışdı və özünün acizliyi, qətiyyətsizliyi ilə bağlı külli zəhlətökən monoloqlarına baxmayaraq, bu “çirkin” xəyalı artıq qeyri-ixtiyari olaraq hətta bir növ şəxsi iş-güc hesab etməyə alışmışdı – hərçənd hələ də özünə inanmırdı. Və indi artıq öz işini-gücünü *sınamağa* gedirdi və bu üzdən hər addımda həyəcanı daha da artırdı.

Ürəyi düşə-düşə, əsəb gərginliyindən titrəyə-titrəyə bir üzü qanova, o biri üzünü “Y” küçəsinə baxan ucsuz-bucaqsız bir evə yaxınlaşdı. Başdan-ayağa xırda-xırda mənzillərdən ibarət bu evdə hər cür sənət sahibləri – dərzilər, çilingərlər, aşpaz qadınlar, növbənöv almanlar, başlı-başına qızlar, xırda məmurlar və digərləri məskunlaşmışdı. İçəri girənlər və çıxanlar bir ucdan evin hər iki

¹ Zimmerman – alman kökənli fabrikant, ovaxtkı Peterburqda, Neva prospektində açılmış, dəbli papaqlar üzrə ixtisaslaşmış ticarət evinin sahibi. Deyilənə görə, imperator Pavelin dəyirmi şlyapalardan zəhləsi getdiyindən bir ara Peterburq polisləri “almanpapaqlılar” ovuna çıxıblar. Maraqlıdır ki, bu əsərin müəllifi Fyodor Dostoyevskinin özü də Zimmerman şlyapalarına üstünlük vermiş – belə birini Almaniya müalicə olunduğu vaxtlarda alıb da həvəslə taxırmış. (*Tərc. qeydi*)

darvazasından və hər iki həyətindən sivişib keçirdilər. Bura üç-dörd dalandar baxırdı. Bunların heç birinə rast gəlməyən cavan oğlan xeyli məmnun oldu və elə həmin darvazadan əkilib, sağdakı pilləkənə yönəldi. Olduqca qaranlıq, dar və arxa giriş üçün nəzərdə tutulmuş “qara” pilləkən idi bu; amma o bütün bunları bilirdi, araşdırıb öyrənmişdi və belə bir şərait hətta onun xoşuna da gəlirdi: “gecə qara, cücə qara” olan yerdə hansısa maraqpərəst baxışlar belə təhlükəli deyildi. Dördüncü mərtəbəyə çatanda qeyri-ixtiyari: “İndidən belə qorxuramsa, bəs onda gerçəkdən fürsət tapıb *əsl işə* girişdiyimdə nə olardı?..” – deyə düşündü. Bu məqamda tərxis olunmuş əsgərlər – indi hərbçilər edən-lər onun yolunu kəsdilər: mənzillərin birindən mebel çıxarırdılar. O əvvəldən bilirdi ki, bu mənzildə ailəli bir alman məmur yaşayır. “Deməli, bu alman artıq köçür və beləliklə, dördüncü mərtəbədə, bu pilləkənin başında və bu meydançada bir müddət yalnız o qarının mənzilində yaşayış olacaq. Bu çox yaxşı oldu... Hər ehtimala qarşı...” – deyə bir də düşündü və qarının qapısının zəngini çaldı. Zəng bir növ cəldə cingildədi, sanki misedən deyil, tənəkədən düzəldilmişdi. Bu tipli evlərin bu cür kiçik mənzillərində təxminən bütün zənglər belə olur. Bu zıncırov səsinə, haradasa, unutmuşdu artıq və indi bu özəl cingilti, sanki birdən ona nəyisə xatırlatdı və gözləri önündə canlandırdı... Səksənib dik atıldı, – bu dəfə əsəbləri xüsusilə zəifləmişdi. Bir az sonra qapı bir balaca aralandı: sakin qadın çağırılmamış qonağı yarıqdan gözgörəsi inamsızlıqla süzürdü və qaranlıqda yalnız işıldayan gözləri görünürdü. Amma pilləkənin başında xeyli adam görüncə ürəklənib, qapını tamam açdı. Cavan oğlan kandan adlayıb, arakəsmə ilə ayrılan, o üzündə bapbalaca mətbəx olan qaranlıq dəhlizə keçdi. Qoca arvad onun qarşısında səssizcə dayanıb, sual dolu nəzərlərlə baxırdı. Təxminən altmış yaşlarında, xırda-mırda, qurumuş bir qarı idi; iti və qəzəbli baxışları, kiçik sivri burnu vardı. Başaçıq idi; azca ağarmış sarı saçlarını bolluca piylə yağlamışdı. Toyuq qıçına oxşayan nazik, uzun boynuna cındırı çıxmış bamazı əsgəri dolamışdı, çiyinlərindən isə, qızmar isti olmasına rəğmən, rəngi solmuş və cırılıb-dağılmış xəz canlıq sallanırdı. Özü də dəqiqəbəzi öskürür, inildəyirdi. Gərək ki, cavan oğlan ona nəsə ayrı bir nəzərlə baxmışdı, çünki qarının gözlərində birdən-birə yenə bayaq inamsızlıq sayrışdı.

– Mənəm, Raskolnikov, tələbə¹– deyə cavan oğlan bu məqamda gülürüz olmaq gərəkdiyini xatırlayaraq, yüngülcə baş əyib, tez-tələsik mızıldandı, – bir ay əvvəl yanınıza gəlmişdim...

– Yadımdadır, dədə, çox yaxşı yadımdadır gəlişiniz, – deyə qarı səlis bir ifadə ilə dilləndi; hərçənd sual dolu nəzərlərini hələ də onun üzündən çək-mirdi.

– Hə, budur... yenə də elə bir iş üçün gəlmişəm... – deyə qoca arvadın inamsızlığına heyrətlənən Raskolnikov bir az özünü itirmiş halda sözünə davam etdi.

Və özlüyündə: “Bəlkə də, bu arvad elə həmişə belədir, sadəcə keçən dəfə fərqli etməmişəm,” – deyə xoşagəlməz hisslə düşündü.

Qarı fikrə gedibmiş kimi bir az duruxdu, sonra kənara çəkilib, otağın qapısını göstərərək və qonağa yol verərək dedi:

– Buyurun, dədə.

Cavan oğlanın təşrif buyurduğu məkan – sarı divar kağızları çəkilmiş, pəncərələrinə tül pərdələr asılmış və ətirşah gülləri qoyulmuş kiçik otaq həmin dəqiqələrdə qürub etməkdə olan günəşin şəfəqləriylə yetərincə parlaq şəkildə işıqlandırılırdı. “Hə, deməli, **onda** da günəş elə bu cür parlayacaq!..” – Raskolnikovun ağılından, sanki lapdan belə bir fikir keçdi və imkan daxilində otaqdakı hər şeyin yerini öyrənib, yadda saxlamaq üçün ətrafı gözucu nəzərdən keçirdi. Amma otaqda elə bir şey yox idi. Hamısı sarı ağacdən hazırlanmış və artıq çoxdan köhnəlmiş mebel eləcə böyük taxta söykənəcəyi xeyli qabarıb əyilmiş divandan, onun qarşısındakı yumurtavari dəyirmi masadan, iki pəncərə arasına qoyulmuş kiçik güzgülü tualet mizindən, divar boyu

¹ “Раскольник” ismi tərcümədə “təfriqəçi, bölücü” deməkdir; bu ifadə ilk dəfə Bibliyada, Yəhyanın İncilində işlədilib; Roma Katolik Kilsəsinin təfsirinə görə, təfriqəçi – xaç suyuna çəkilib özünü xristian adlandıran, bununla belə, Papa hakimiyyətini tanımaqdan imtina edən şəxsdir. Rusiyada da bu adda siyasi çalarlı dini təriqət mövcud olub – belə ki, XVII əsrin ikinci yarısında Rusiya çarı Alekseylə Moskva patriarxı Nikonun apardıqları kilsə islahatları pravoslavlar arasında ikitirəliyə səbəb olur, parçalanma yaranır və mürtəcə yeniliklərə etiraz edənlər, kilsə hakimiyyətinin güclənməsinə qarşı çıxanlar “təfriqəçilər” damğası altında müxalif dini cərəyan yaradırlar; hərəkət get-gedə genişlənir, kütləvi təriqətə, dolayısıyla, təkhakimiyyətliliyə qarşı ictimai etiraza çevrilir və nəhayət, yüz il sonra, II Yekaterinanın hakimiyyətə gəlişi ilə rəsmi çıxışlarda və yazışmalarda “təfriqəçilər” ifadəsinin işlədilməsinə qadağa qoyulur – bundan sonra onları nisbətən yumşaq ifadə ilə “köhnə əqidəçilər” və ya “əski inanchılar” adlandırmağa başlayırlar – hərçənd etirazçı ruslar arasında bu ad-soyadlar, Raskolnikovlar azalmır ki, artır. (*Tərc. qeydi*)